

УДК 336.276

*М. І. Вихлюк,
канд. екон. наук.*

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ УКРАЇНИ

Досліджено стан та тенденції державного боргу України, визначено основні проблеми його формування за умов діючої системи управління ним, визначено складові системи управління державним боргом.

Ключові слова: державний борг, зовнішній державний борг, внутрішній державний борг, управління державним боргом, система управління державним боргом.

Постановка проблеми

Макроекономічні диспропорції у фінансовому секторі держави постійно загострюються проблемами, що виникають у сфері управління державним боргом. Їх прояв особливо посилюється у період наростання темпів фінансової кризи та її наслідків у після кризовий період і довів, що діючі традиційні форми та методи управління ним не мають позитивного впливу на соціальні та економічні процеси, а навпаки спричинили до прискорення деформаційних процесів та гальмування економіки і не спонукають до ефективного розвитку України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Оскільки система управління державним боргом визначає ефективність фінансової політики держави та вміння державою виконати покладені на неї економічні функції, цій проблематиці присвячено чимало наукових праць таких українських дослідників як: В.А Андрущенко, О.І. Барановський, Б.Г. Болдирьов, Т.П. Вахненко, Н.В. Зражевська, Я.В. Онищук, О.В. Плотнікова, О.С. Поважний, В.М. Радіонова та ін.

Актуальність проблеми

Довготривала внутрішня й зовнішня розбалансованість фінансової системи спричинила до хронічного дефіциту бюджету і платіжного балансу, що сприяло стрімкому зростанню державного боргу України. Враховуючи складність ситуації, сьогодні особливої актуальності набуває питання формування ефективної системи управління державним боргом, а саме: управління його розміром та структурою, застосування спеціальних форм і методів прямого і опосередкованого впливу на процес його формування та погашення.

Мета наукового дослідження полягає у дослідженні сучасного стану державного боргу, рівня ефективності управління ним та формування ефективної системи управління державним боргом у сучасних умовах.

Основні результати дослідження

Згідно Бюджетного кодексу України державний борг визначають як загальна сума заборгованості держави (Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування), яка складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави (Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування), включаючи боргові зобов'язання держави (Автономної Республіки Крим чи міських рад), що вступають в дію в результаті виданих гарантій за кредитами, або зобов'язань, що виникають на підставі законодавства або договору [1].

Ключовим завданням, пов'язаним із використанням державних запозичень в якості одного з інструментів формування інноваційного розвитку української економіки, на думку Мниха А. М., є наукове обґрунтування і методологічно вірне визначення напрямів використання запозичених коштів. Державні боргові запозичення, як внутрішні, так і зовнішні, здатні позитивно вплинути на всю економіку країни, тільки якщо вони будуть спрямовані на вирішення стратегічних завдань радикального підвищення ефективності використання фінансово-економічного, інтелектуального і кадрового потенціалу України на шляху переходу від сировинного до наукомісткого розвитку [2].

Державний борг виступає важливим елементом ринкової економіки і залежно від системи формування запозичень його поділяють на внутрішній чи зовнішній борг (рис.1). В реаліях української економіки державний борг тісно пов'язаний із економічною безпекою держави, адже поглиблює виникнення не лише фінансових, а й соціально-політичних проблем. Його економічна суть найбільш повно розкривається через виконання наступних двох функцій: фіскальна (залучення потрібних коштів для покриття бюджетного дефіциту); регулятивна (регулювання обсягів грошової маси шляхом проведення НБУ операцій купівлі-продажу державних цінних паперів). Зазначене потребує формування дієвої та ефективної системи управління державним боргом.

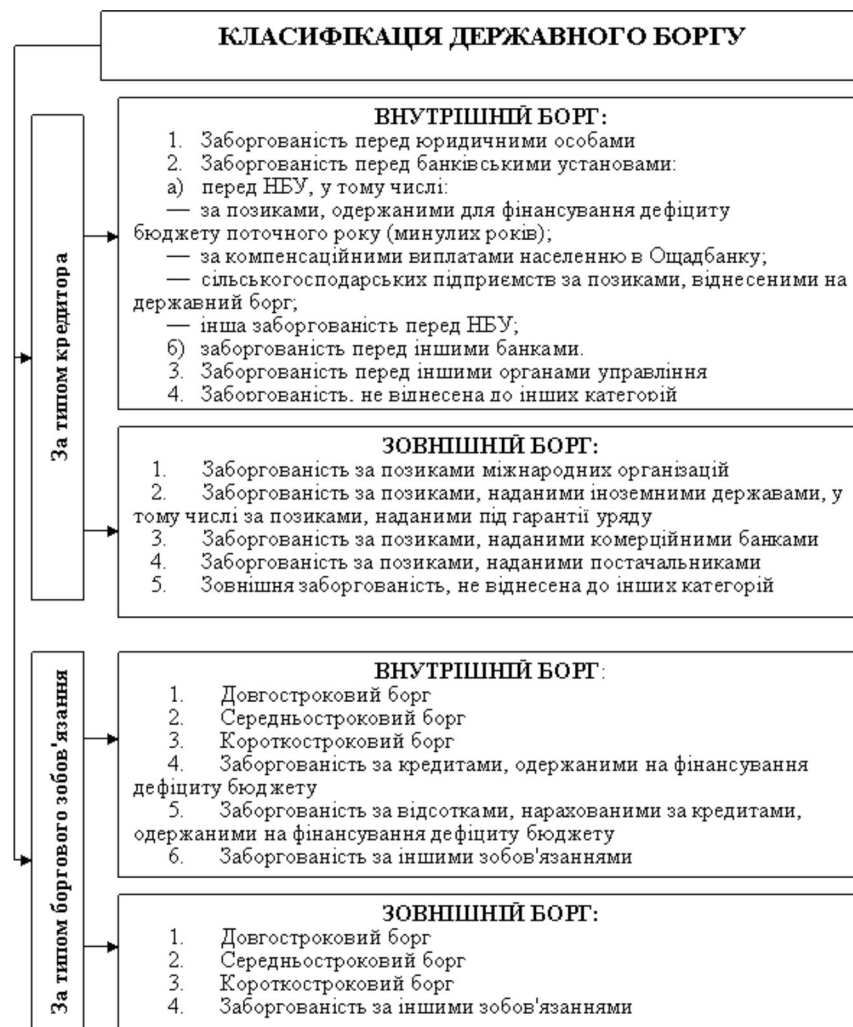

Рис. 1. Схема класифікації державного боргу [3]

Обсяг державного боргу та його структура значною мірою визначають рівень боргового навантаження та стан платоспроможності держави. Для оцінки боргового навантаження використовують: відношення суми державного боргу до ВВП, відношення державного боргу до доходів бюджету; відношення валового зовнішнього боргу до експорту; обслуговування боргу до доходів бюджету; співвідношення планових платежів з обслуговування боргу до експорту; відношення загальної суми річних платежів за зовнішнім державним боргом до доходу державного бюджету та інші [4].

Проведений аналіз сучасного стану державного боргу засвідчила, що існуюча система використання державних запозичень не створює умов для їх реального впливу на економічне зростання та інноваційний розвиток вітчизняної економіки, а лише покриває поточні потреби у фінансових ресурсах і нарощує розміри як внутрішнього так і зовнішнього боргу. Це наочно підтверджується даними рис.2.

Рис. 2. Державний борг України у відсотках до ВВП країни, 2002-2011 рр.

Джерело: офіційний сайт Міністерства фінансів України [5].

Аналіз динаміки та структури державного боргу (табл. 1) засвідчують про наростаючі темпи приросту величини державного боргу, в Україні. Протягом аналізованого періоду загальна сума державного та гарантованого боргу зростає більше як у 53 рази, у тому числі державного – у 50 раз, а гарантованого – у 66 раз. Стрімкий процес динамічного зростання державного боргу почався у період фінансової кризи з 2008 року. Це відбулося внаслідок різкого коливання курсу національної грошової одиниці до іноземних валют, збільшення обсягів випуску облігацій внутрішньої державної позики та отримання першого траншів позик МВФ для економічного оздоровлення економіки. Протягом 2009-2011 рр. розміри державного боргу мав тенденції теж до зростання.

Таблиця 1.
Структура та динаміка державного боргу України протягом 2007 – 2011 рр., млрд. грн.

№	Показник	2007	2008	2009	2010	2011	2011/2007 %
1	Загальна сума державного та гарантованого боргу	88,745	189,411	317,905	432,235	473,122	533,1
2	Державний борг:	71,295	130,69	226,997	323,475	357,273	501,1
	внутрішній борг	17,807	44,667	91,071	141,663	161,467	906,8
	зовнішній борг	53,488	86,024	135,927	181,814	195,806	366,1
3	Гарантований державою борг:	17,451	58,721	90,908	108,761	115,848	663,8
	внутрішній борг	1,001	2,001	14,063	13,828	12,24	1222,8
	зовнішній борг	16,45	56,72	76,845	94,933	103,607	629,8

Джерело: сформовано за офіційними даними Міністерства фінансів України [5].

Структура державного боргу засвідчила (рис. 3) засвідчила про значне переважання зовнішнього боргу над внутрішніми. Основними зовнішніми джерелами формування державного боргу є заборгованість по облігаціях зовнішньої державної позики, що мають тенденції до зростання, тоді як частка коштів отриманих від міжнародних організацій та банків знизилась. У структурі внутрішнього боргу переважають кошти комерційних банків.

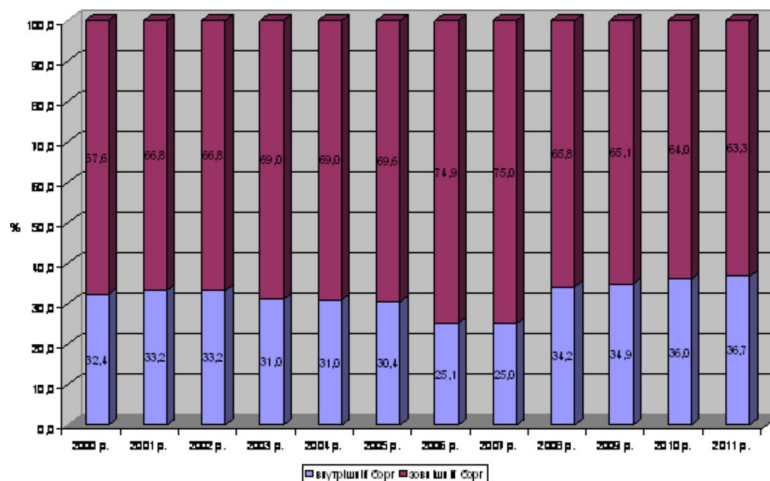

Рис. 3. Структура державного боргу України, 2000-2011 рр., %

Джерело: сформовано за офіційними даними Міністерства фінансів України [5].

Отже, сучасний стан державного боргу чинить значні загрози національній економіці, що пов'язані у першу чергу із кризовими явищами економіки, постійним зростанням потреби у фінансуванні державного дефіциту, перевищенням темпів зростання державного боргу над темпами росту ВВП та високої його частки у складі ВВП, зниження курсу національної валюти відносно іноземних валют, що спричинило до зростання розміру боргу в національній валюті.

Існуючі боргові проблеми держави потребують удосконалення боргової політики України та побудови дієвої системи управління державним боргом. В основі цього має бути покладено заходи, що стосуються удосконалення нормативно-правового забезпечення, коротко- та середньострокові орієнтири управління державним боргом, інструменти радикального підвищення ефективності інвестиційної складової бюджетних видатків та стратегічні завдання переорієнтації боргової політики, зменшення боргового тягаря та розвитку альтернативних, непозичкових інструментів фінансування бюджетних видатків. Комплексне вирішення проблеми зовнішнього державного боргу із врахуванням запропонованих заходів сприятиме зміцненню фінансової системи України й посиленню стимулюючого впливу держави на соціально-економічний розвиток країни [4].

У широкому розумінні, управління являє собою напрям економічної політики держави, пов'язаний з її діяльністю як позичальника, безпосередньо залежить від органів державної влади і управління, є прерогативою законодавчих органів, включає в себе такі елементи: формування грошово-кредитної політики по відношенню до внутрішнього і зовнішнього боргу; встановлення загальної межі державної заборгованості, зокрема у визначенні обсягу бюджетного дефіциту і відповідного обсягу позик, необхідних для його фінансування; визначення напрямів впливу на мікро- і макроекономічні показники; визначення доцільності фінансування різноманітних програм за рахунок державного боргу тощо. У вузькому розумінні управління державним боргом являє собою сукупність заходів, пов'язаних з підготовкою до випуску і розміщенням довгострокових державних зобов'язань держави, операцій з обслуговування і рефінансування державного боргу, а також з регулювання ринку державних цінних паперів, надання кредитів і гарантій [6].

Враховуючи існуючі надбання науковців із зазначеної проблематики вважаємо, що під системою управління державним боргом необхідно розуміти сукупність заходів, що направлені державою на визначення необхідності, умов залучення, обслуговування та погашення державних позик з метою забезпечення суспільних інтересів, однак не порушуючи економічної безпеки держави.

Відповідно зазначене зумовлює удосконалення методологічних засад побудови системи управління державним боргом, що на нашу думку, має бути направлена на оптимізацію державного боргу через її ефективне функціонування на основі чітко визначеної мети, об'єкту, методів та принципів управління. Це дозволяє не лише здійснювати комплексне управління у зазначеній сфері, але й удосконалювати їх з метою покращення економічного становища держави (рис. 4)

СКЛАДОВІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ

Мета управління державним боргом – використання державних позик як інструмента покращення стратегічного розвитку економіки, визначає необхідність фінансування державних програм з метою прискорення темпів економічного зростання, покращення інвестиційного забезпечення в державі, покриття тимчасових розривів між доходами і видатками держави в поточній перспективі та ін.

Об'єкт управління: структура термінів обігу різноманітних боргових зобов'язань, в результаті чого держава частково або повністю реструктуризує свою заборгованість; структуру кредиторів, завдяки випуску неринкових позик, які призначені для певних груп кредиторів; величину сукупного державного боргу – у тій частині, яка є результатом грошово-кредитної політики, яку проводить центральний банк.

Функції управління: *фіскальна* (залучення потрібних коштів для покриття бюджетного дефіциту); *регулятивна* (регулювання обсягів грошової маси шляхом проведення НБУ операцій купівлі-продажу державних цінних паперів).

Методи управління: конверсія, консолідація, уніфікація, обмін за регресивним співвідношенням, відстрочка погашення, анулювання боргу, викуп боргу.

Принципи управління:

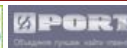
- безумовності – забезпечення режиму безумовного виконання державою всіх зобов'язань перед інвесторами і кредиторами, які держава, як позичальник, прийняла на себе під час укладання договору позики;
- зниження ризиків – розміщення і погашення позик таким чином, щоб максимально знизити вплив змін кон'юнктури світового ринку капіталів і спекулятивних тенденцій ринку цінних паперів на ринок державних зобов'язань;
- оптимальності структури – підтримання оптимальної структури боргових зобов'язань за термінами обіговості та погашення;
- збереження фінансової незалежності – підтримка оптимальної структури боргових зобов'язань держави між інвесторами-резидентами й інвесторами-нерезидентами;
- прозорості – дотримання відкритості при випуску позик, забезпечення доступу міжнародних рейтингових агентств до достовірної інформації про економічний стан у державі для підтримки високої кредитної репутації і рейтингу держави-позичальника.

Рис. 4. Система управління державним боргом*Джерело: сформовано автором на основі [2; 4; 6; 7].***Висновки**

Дослідження стану державного боргу в Україні засвідчили про стрімке зростання його обсягів, що негативно впливає на стан соціально-економічних процесів та економічну безпеку держави. Застосування оптимізаційних заходів у вирішенні проблем боргової політики потребують формування ефективної системи управління державним боргом, складовими якої мають бути дієві принципи, функції та методи управління, що будуть направлені на об'єкт управління задля досягнення державою поставленої мети у процесі управління державним боргом України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]: закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
2. Мних А. М. Сучасні способи оптимізації боргової політики України для оздоровлення економіки / А. М. Мних // Облік і фінанси АПК. – 2010. №4. С. 147-149.
3. Шикіна Н. А. Державний борг та його подолання через економічне зростання / Н. А. Шикіна // Бюджетно-податкова політика в Україні (проблеми та перспективи розвитку). – Ірпінь. – 2002. - С. 327–328.
4. Карапка О. Управління державним боргом України / О. Карапка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stelmaschuk.info/internet-conference/announced-internet-conference/onferencia-3-02-2012/49-article-onferencia-23-02-2012/171-2012-03-27-18-59-29.html>.
5. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minfin.gov.ua
6. Вівчар О. Й. Особливості управління державним боргом та методи його удосконалення [Електронний ресурс] / Вівчар О. Й., Солдак М. Ю. - Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Menagement/2011_720/56.pdf.
7. Макар О. П. Вдосконалення системи управління державним боргом як передумови економічного зростання / О. П. Макар // Вісник Національного лісотехнічного університету України : збірник науково-технічних праць. – Львів, 2012. – Вип. 22.1. – С. 284-290.

Стаття надійшла до редакції 22.11.2012 р.

ТОВ "ДКС Центр"